EDMUND JUŚKO*

Wychowanie narodowe i państwowe w szkołach miasta Tarnowa i powiatu tarnowskiego w okresie II Rzeczypospolitej

Słowa kluczowe: Tarnów, powiat tarnowski, wychowanie narodowe, wychowanie państwowe

Streszczenie: W okresie II Rzeczypospolitej w pracy szkół duży nacisk kładziono na kwestię wychowania. Oprócz stworzenia systemu szkolnego i likwidacji zjawiska analfabetyzmu postanowiono budować w społeczeństwie poczucie tożsamości narodowej, w dużej mierze zdeprecjonowanej przez zaborców, oraz kształtować świadomość obywatelską. Służyć temu miało wychowanie narodowe i państwowe. Jego idee wdrażały szkoły wszystkich typów w Polsce. Wychowanie narodowe i państwowe widoczne było także w pracy szkół Tarnowa i powiatu tarnowskiego. Zarówno formy realizacji, jak i treści merytoryczne koncentrowały się wokół chlubnych wydarzeń z historii Polski oraz osób biorących w nich udział. W trakcie realizacji podejmowano działania uczące dzieci i młodzież samorządności, kształtujące postawy patriotyzmu, szacunku dla dorobku polskiej kultury, poszanowania własnego kraju i polskiej państwowości.

1. Idee wychowawcze w polskiej szkole w latach 1918–1939

Okres II Rzeczypospolitej był czasem, w którym w Polsce powstawały liczne koncepcje dydaktyczne i wychowawcze. Były one w dużej mierze powiązane ze środowiskiem politycznym, które je przejmowało i podejmowało realne decyzje. Taki proces zaistniał także w kwestii wychowania narodowego jak i państwowego (obywatelskiego). Idea wychowania narodowego była wizją Narodowej Demokracji kreowaną przez jej liderów (Draus, Terlecki, 2005, s. 291; Juśko, 2006, s. 52). Naukowy charakter tej koncepcji nadał Lucjan Zarzecki, który uważał z jednej strony, że w za-

* dr hab. Edmund Juśko – profesor nadzwyczajny, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie, WZNoS w Stalowej Woli; dyrektor Wydziału Edukacji, Starostwo Powiatowe w Tarnowie.

kresie wychowania szkoła polska winna opierać się na tradycji narodowej, a z drugiej strony wychowana w tym duchu młodzież ma obowiązek tę tradycję pomnażać (Draus, Terlecki, 2005, s. 292).

Niezależnie od sytuacji politycznej panującej w Europie, zasadniczą przyczyną powstania niepodległego państwa polskiego w 1918 roku była postawa narodu polskiego, jego wola przetrwania katastrofy niewoli oraz chęć odzyskania niepodległości. Po 123 latach niewoli naród polski zaczął odbudowywać swoje państwo, a wraz z nim zdewaluowane przez zaborców poczucie własnej odrębności i godności. By tak się stało, należało dokonać zmian w świadomości społecznej, zwłaszcza wśród ludności wsi. Ważną rolę w tym zakresie władze państwowe wyznaczyły odbudowywanemu powoli szkolnictwu. Na łamach czasopism pedagogicznych oraz w samodzielnych publikacjach zaczęły się pojawiać na ten temat przemyślenia i refleksje ówczesnych pedagogów i ludzi związanych z oświatą.

Myśl narodowa rozwijała się już pod koniec XIX i na początku XX wieku. Szczególnie na łamach czasopisma „Szkoła" pojawiało się wiele artykułów mających na celu skierowanie całego wychowania na tory narodowe, „tak by oświata, idąc równym krokiem z postępem wieku, nie traciła tych cech rodzimych, na których polega cała jej praktyczna pożyteczność wobec narodu i państwa" (Karbowiak, 1912, s. 35). Do grona autorów, którzy pisali na niniejszy temat, należy zaliczyć: Zygmunta Balickiego, Ludwika Bandurę, Mieczysława Baranowskiego, Edwarda Gabryelskiego, Ludwika Skoczylasa i Izę Janke (Juśko, 2006, s. 144 i 200). Podkreślali oni w swoich artykułach ważną rolę, jaką winno odgrywać wychowanie nastawione na przygotowanie młodego człowieka do wypełniania obowiązków wobec narodu i państwa. Zadaniem szkoły powinno być rozwijanie w wychowankach znaczenia takich wartości jak dobro, prawda, piękno, sprawiedliwość i patriotyzm. Wszystkie te wartości winny być przepełnione duchem religijności. Akcentowali oni ponadto rolę i znaczenie dorobku Komisji Edukacji, przekazanego narodowi jako swoisty testament (Balicki, 1910, s. 65). Powinnością wobec przyszłości było natomiast „wychowanie narodu samego jako jednolitego, potężnego organizmu do spełniania wielkich zadań dziejowych, które go czekają" (tamże, s. 76).

Poglądy na cel narodowy w wychowaniu przedstawiła Iza Janke. Tym celem powinno być w wychowaniu „dążenie do stworzenia jak najlepszych warunków bytu dla członków danego narodu, a także rozwinięcie samowiedzy narodowej w celu dążności do utrzymania żywotności narodu" (Janke, 1930, s. 1). Poglądy na temat wychowania narodowego przedstawiał również Mieczysław Baranowski. Podkreślał on znaczenie domu rodzinnego w procesie wychowania. Uważał, że każde dziecko, gdy dorośnie i niezależnie na jakim stanowisku będzie, powinno pracować „dla dobra kraju rodzinnego i dla dobra swego narodu" (Baranowski, 1925, s. 4).

Rolę nauczycieli szkoły ludowej w procesie wychowania narodowego zaznaczał Edward Gabryelski. Według niego nauczyciel, odpowiednio ukierunkowując wychowanie w teraźniejszości, działa z korzyścią dla przyszłości narodu (Gabryelski, 1895, s. 279). W swoich artykułach Iza Janke ukazywała z kolei postulaty wychowania

narodowego głoszone przez Lucjana Znanieckiego, który uważał, że wychowanie i oświata powinny wzmacniać jedność narodową w państwie polskim, a podstawą wychowania winna być osobowość narodu, czyli wychowanie na narodowych dobrach kulturowych (Janke, 1930, s. 32).

Poglądy wymienionych pedagogów i publicystów wywarły znaczny wpływ na koncepcje wychowania kształtujące się w latach dwudziestych XX wieku w polskim systemie oświatowym. Były one bliskie politykom organizującym polską państwowość. Ich wdrażanie spajało społeczeństwo rozbite działaniami zaborców i wpływało na budowę tożsamości narodowej.

Po przewrocie majowym doszło w Polsce do zmiany koncepcji wychowawczych i opowiedzenia się za potrzebą wychowania i nauczania w duchu państwowym. Obywatel świadomy już swej przynależności narodowej powinien być poprzez swoją postawę i myśli związany z państwem. Sprzyjać temu miały takie cechy, jak: lojalność, sentyment, a także świadomość licznych obowiązków wobec Ojczyzny. Cechy te powinien posiąść uczeń jako przyszły obywatel w procesie wychowania szkolnego. Rozwój indywidualny, odpowiednio nakierowany poprzez oddziaływania wychowawcze, miał służyć dobru państwa. W takim kierunku miało również działać całe społeczeństwo (Juśko, 2003, s. 215).

Do twórców wychowania państwowego zaliczany jest Sławomir Czerwiński, minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) (Draus, Terlecki, 2005, s. 292). W latach trzydziestych XX wieku propagatorem idei wychowania państwowego był Janusz Jędrzejewicz, minister oświaty i twórca reformy sytemu szkolnego. Uważał on, że wychowanie powinno zmierzać do wykształcenia jednostki, która umie znaleźć miejsce w państwie, potrafi współpracować ze społeczeństwem i razem z nim przyczyniać się do budowania państwa, będącego własnością ogółu obywateli (tamże).

W kwestii wychowania państwowego wypowiadał się także znany ówczesny publicysta i polityk Adam Skwarczyński, który był redaktorem „Gazety Polskiej", założycielem i wydawcą czasopisma piłsudczyków „Droga", autorem *Myśli o nowej Polsce* (1933) (Draus, Terlecki, 2005, s. 292). Opracował ponadto założenia ideowe organizacji młodzieżowej „Straż Przednia". Rolę szkoły w realizowaniu założeń wychowania państwowego podkreślał też Stanisław Seweryn, który twierdził, że szkoła jest elementem łączącym państwo z tradycją oraz ludem i to ona ma obowiązek kształtować u młodego człowieka postawy patriotyczne, nauczać wartości opartych na wspólnocie społecznej oraz wpajać uczniom świadomość obowiązków wobec państwa (Juśko, 2006, s. 104). Do rozwoju teorii wychowania państwowego swój wkład wnieśli: Hanna Pohoska – historyk, pedagog, instruktor Wydziału Programowego Ministerstwa WRiOP do spraw wychowania państwowego, oraz filozof Kazimierz Sośnicki, który był autorem teorii wychowania opartej na pojęciu konfliktów między ludźmi łagodzonych przez państwo (Draus, Terlecki, 2005, s. 292)[1].

[1] Kazimierz Sośnicki był autorem dzieła z zakresu wychowania *Podstawy wychowania państwowego* (1933).

Idee wychowania zarówno narodowego, jak i państwowego są charakterystycznym dorobkiem polskiej myśli pedagogicznej okresu II Rzeczypospolitej.

2. Działania szkół Tarnowa i powiatu tarnowskiego w zakresie wychowania narodowego i państwowego

W okresie dwudziestolecia międzywojennego istotną rolę w procesie nauczania odgrywały zagadnienia wychowawcze. Statut szkoły powszechnej wyraźnie stwierdzał, że „program wychowania winien zgodnie z funkcją społeczno-państwową szkoły powszechnej zapewnić dzieciom – przez wyrobienie religijne, moralne, umysłowe, fizyczne – podstawy wychowania niezbędne dla każdego obywatela oraz właściwe przygotowanie do życia z należytym uwzględnieniem kultury życia codziennego. Program ten winien być dostosowany do potrzeb środowiska oraz wieku i rozwoju dzieci" (Statut, 1933, par. 59).

Działania wychowawcze szkoły stawały się więc integralną częścią pracy dydaktycznej, a właściwie zorganizowany proces dydaktyczny był istotnym czynnikiem wychowania. Zarówno praca dydaktyczna, jak i wychowawcza szkoły miały na celu wytworzenie u uczniów jako przyszłych obywateli przeświadczenia, że ich działania służą państwu, które jest dobrem wspólnym. Szkoła winna zatem realizować założenia wychowania państwowego opartego na poszanowaniu pracy, narodowej kultury i tradycji, wartości czynów wielkich Polaków. Dużą wagę przywiązywano także do wychowania religijnego (Gałęcki, 1937, s. 200–206; Draus, Terlecki, 2005, s. 292)[2]. O sposobach realizacji programu wychowania decydował kierownik szkoły oraz nauczyciele (Statut, 1933, par. 62). Szczególnie ważną rolę odgrywał nauczyciel oraz jego osobisty przykład. W księdze protokołów rady pedagogicznej szkoły im. Henryka Sienkiewicza możemy przeczytać: „Przykład nauczycielki to żywa księga moralności dla wychowanki, w której ona ustawicznie czyta i niby w zwierciadle się przygląda, a stosownie do charakteru nauczycielki dobre lub ujemne strony w siebie wchłania. Nauczycielka zatem przestrzegająca zawsze instrukcji, miłująca swe obowiązki i z zapałem wykonująca pracę, kochająca dzieci, wyrozumiała, cierpliwa, religijna, szanująca bez różnicy wszystkie, choćby najniższe stany, do których rodzice uczennic należą – potęgą własnego przykładu pociągnie uczennice za sobą, zaprowadzi, dokąd zechce, wykształci w nich te wszystkie zalety i cnoty, jakimi sama jaśnieje, i ożywi chęcią i zapałem gorliwego wypełniania obowiązków"[3].

Planowane cele wychowawcze uczący osiągali poprzez: zakładanie w szkole organizacji młodzieżowych, organizowanie uroczystości o charakterze patriotycznym,

[2] Wychowaniem religijnym zajmowali się również w tym okresie: ks. Walenty Gadowski (profesor katechetyki w seminarium w Tarnowie), ks. Zygmunt Bielawski (profesor teologii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie) oraz o. Jacek Woroniecki (dominikanin, rektor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego).

[3] Księga protokółów rady pedagogicznej szkoły powszechnej im. Henryka Sienkiewicza.

imprez artystycznych, wycieczek, wieczornic oraz apeli propagujących postawy wybitnych Polaków i wartości przez nich reprezentowane. Szkoły zarówno miejskie, jak i wiejskie przygotowywały z okazji wydarzeń historycznych mających znaczenie dla Polski dużą liczbę imprez i uroczystości poświęconych rocznicom urodzin lub śmierci wielkich postaci w tradycji narodowej. Uroczystości związane z wybitnymi postaciami najczęściej dotyczyły: Bolesława Chrobrego, królowej Jadwigi, Tadeusza Kościuszki, Kazimierza Pułaskiego, księcia Józefa Poniatowskiego, Henryka Dąbrowskiego, Józefa Wybickiego, Stanisława Staszica, Józefa Bema; a także postaci bardziej współczesnych: Marii Konopnickiej, Henryka Sienkiewicza, Gabriela Narutowicza. Pojawiały się też osoby wnoszące pozytywne wartości do historii powszechnej, jak Jerzy Waszyngton, czy związane z historią Polski – na przykład Napoleon Bonaparte. Świętowano uroczyście rocznice sprawowania władzy przez Ignacego Mościckiego oraz wszystkie wydarzenia rocznicowe związane z osobą marszałka Józefa Piłsudskiego.

Kierownik szkoły powszechnej w Bistuszowej napisał: „9 marca 1935 roku obchodziła szkoła uroczyście imieniny Pana Marszałka Józefa Piłsudskiego. Program był następujący: rano nabożeństwo w kościele parafialnym w Ryglicach. Po południu wieczorem uroczysty obchód w tutejszej sali szkolnej, na który złożyły się śpiewy, deklamacje dzieci, przemówienie kierownika szkoły oraz piękny obrazek sceniczny, aktualny do uroczystości, odegrany przez zespół szkolny i byłych wychowanków, który podobał się wszystkim zebranym”[4].

Biorąc pod uwagę wydarzenia historyczne, najczęściej uroczyście obchodzono rocznicę bitew: pod Wiedniem, pod Oliwą, Cudu nad Wisłą, rocznicę powstania listopadowego, styczniowego, odzyskania dostępu do morza (zaślubiny z Bałtykiem gen. Józefa Hallera), utworzenia państwa polskiego po pierwszej wojnie światowej (11 listopada), uchwalenia Konstytucji 3 maja, powołania Komisji Edukacji Narodowej.

W Szkole Powszechnej im. Stanisława Konarskiego w Tarnowie obchody 150. rocznicy założenia KEN i śmierci patrona zorganizowane 27 października 1923 roku wyglądały następująco: msza święta odprawiona w kościele na Burku, a celebrowana przez ks. S. Bastę, akademia w budynku szkoły, wystąpienia zaproszonych gości: inspektora szkolnego J. Lubowieckiego i ks. J. Lubelskiego (Winczura, 2000, s. 71)[5]. W uroczystości brali udział przedstawiciele władz miejskich, powiatowych, szkolnych i kościelnych oraz reprezentanci pozostałych szkół tarnowskich.

Obchody imienin marszałka Józefa Piłsudskiego, prezydenta, rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja czy odzyskania niepodległości odbywały się we wszystkich szkołach powiatu i znajdowały się w planach uroczystości szkolnych. W każdej szkole opracowywany był taki plan, który przyjmowała do realizacji rada pedagogiczna. Na przykład w szkole powszechnej im. Tadeusza Kościuszki w Tarnowie w roku szkolnym 1937/1938 wyglądał on następująco: Święto Niepodległości, imie-

[4] Kronika szkoły w Bistuszowej, s. 33.

[5] Kronika szkoły im. Stanisława Konarskiego, s. 12.

niny Prezydenta RP, imieniny Marszałka, rocznica Konstytucji 3 maja, rocznica śmierci Marszałka[6]. Plany uroczystości w poszczególnych szkołach różniły się od siebie. Najważniejsze państwowe uroczystości były te same, natomiast pozostałe – szczególnie lokalne – ustalały placówki we własnym zakresie.

Ważnymi uroczystościami dla szkół były akty nadawania im sztandarów. Między innymi w szkole im. Stanisława Konarskiego w dniu 30 września 1933 roku odbyła się uroczystość poświecenia sztandaru szkolnego. Dokonał tego ordynariusz tarnowski biskup Franciszek Lisowski. Miała ona następujący przebieg: msza w kościele Najświętszej Marii Panny na Burku, akademia w szkole – okolicznościowy program, na który złożyły się: przysięga uczennic, program artystyczny, wbijanie gwoździ do sztandaru przez rodziców chrzestnych i gości. Na uroczystość zostali zaproszeni przedstawiciele kuratorium, Rady Szkolnej Powiatowej, magistratu, delegacje szkół, nauczyciele, rodzice uczennic (Winczura, 2000, s. 71).

Uroczystości takie odbywały się także w innych szkołach miasta Tarnowa, na przykład we wrześniu 1928 roku dokonano poświęcenia sztandaru w szkole im. Kazimierza Brodzińskiego. Był to pierwszy sztandar szkolny w powiecie tarnowskim, a zakupiony został za pieniądze dobrowolnie zebrane przez uczniów. Kwestie finansowe powodowały, że sztandary pojawiały się w szkołach miejskich, którym łatwiej było je pozyskać. Uroczystości nadania sztandaru wymagały znacznych środków finansowych, na przykład cena wykonania sztandaru i gwoździ w szkole im. Stanisława Konarskiego zamknęła się w kwocie 800 zł. Znacznej pomocy finansowej szkole udzielili z tej okazji rodzice (Winczura, 2000, s. 71; Rzepka, 1999, s. 20).

Ważną dla szkół uroczystością były coroczne obchody odzyskania niepodległości. W dniu 11 listopada przed grobem Nieznanego Żołnierza uczniowie męskich szkół powszechnych Tarnowa składali hołd poległym w obronie ojczyzny. Szkoły brały także udział w uroczystościach organizowanych przez inne instytucje, na przykład w maju 1927 roku podczas wręczania sztandaru 16. Pułkowi Piechoty przez Ignacego Mościckiego. Uczennice szkół tarnowskich utworzyły wówczas wzdłuż ulicy Krakowskiej szpaler, którym przejeżdżał prezydent. Uczennica szkoły im. Juliusza Słowackiego wyróżniona została fotografią prezydenta z jego autografem (Olejnik, 2007, s. 176–177)[7].

W szkołach oprócz imprez o charakterze państwowym odbywały się również uroczystości o treści religijnej. W szkole powszechnej w Golance obchodzono uroczyście rocznicę śmierci papieża Piusa XI i biskupa tarnowskiego Franciszka Lisowskiego, a w szkole powszechnej w Zabłędzy rocznicę konsekracji św. Stanisława Kostki[8].

Przykładem działań wychowawczych szkół było ponadto organizowanie kwest, zbiórek pieniędzy na różne cele narodowe i społeczne. Na przykład w dniu 20 marca

[6] Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły im. Tadeusza Kościuszki, s. 249.

[7] Kronika szkoły im. Juliusza Słowackiego, s. 127.

[8] Księga protokołów szkoły powszechnej w Golance; Kronika szkoły ludowej jednoklasowej mieszanej w Zabłędzy.

1921 roku uczniowie szkoły w Zabłędzy zebrali kwotę 400 marek na plebiscyt na Górnym Śląsku, a w szkole powszechnej w Tuchowie 18 czerwca 1927 roku zbierano pieniądze na pomoc dla polskich dzieci z Górnego Śląska i Wolnego Miasta Gdańska[9]. W maju 1929 roku uczennice Szkoły Powszechnej im. Marii Konopnickiej w Tarnowie zebrały 25 zł na statek szkolny „Dar Pomorza" (Łabno, 1979, s. 12).

Uczniowie szkół powszechnych Tarnowa brali także udział w uroczystych pogrzebach osób lokalnie znanych i zasłużonych oraz w uroczystościach sprowadzania do kraju zwłok ludzi znaczących dla Polski, między innymi generała Józefa Bema, którego trumna została złożona w mauzoleum w parku. W dniu 24 czerwca 1927 roku w szkole im. Marii Konopnickiej odbył się uroczysty poranek ku czci Juliusza Słowackiego z okazji złożenia jego zwłok na Wawelu (tamże, s. 11).

W szkołach organizowane były również spotkania z ciekawymi ludźmi. W roku szkolnym 1931/1932 uczennice szkoły im. Marii Konopnickiej spotkały się z Zofią Kossak-Szczucką, która wygłosiła prelekcję o polskości Śląska Opolskiego (tamże, s. 16).

Ważnym elementem procesu wychowawczego były wycieczki krajoznawcze po najbliższej okolicy lub w bardziej odległe regiony kraju. Miały one walory dydaktyczne i ułatwiały realizację programów nauczania. Organizowanie wycieczek wiązało się z pozyskiwaniem środków finansowych. Mimo nie najlepszej kondycji finansowej rodziców szkoły zarówno miejskie, jak i wiejskie organizowały wycieczki. Dla dzieci z rodzin biednych wyjazdy były darmowe. Często też, szczególnie na wsi ze względu na brak środków finansowych rodziców, uczniowie z sąsiadujących z sobą szkół na wycieczkę wyjeżdżali wspólnie.

W maju 1921 roku starsze dzieci ze szkoły powszechnej z Gromnika wspólnie z dziećmi z Burzyna i Chojnika były na wycieczce w Krakowie i Wieliczce, a uczniowie z Zabłędzy w maju 1934 roku wybrali się na wycieczkę do Tarnowa[10]. 4 czerwca 1928 roku w szkole powszechnej w Jodłówce Tuchowskiej uczniowie w ramach wycieczki po Tarnowie poznawali miejscowe środki lokomocji (kolej, tramwaj), zwiedzali kościoły oraz parki, a 19 lutego 1932 roku w Tarnowie obejrzeli wystawę przemysłu krajowego[11]. Uczniowie z małej szkoły powszechnej w Golance w każdym roku szkolnym wyjeżdżali na wycieczkę: w 1933/1934 trasa wycieczki wiodła od Tuchowa przez Tarnów do Melsztyna, w 1934/1935 uczniowie zwiedzali przełom Dunajca oraz szyby naftowe w Rzepienniku Strzyżewskim, a w 1935/1936 ponownie pojechali na trasę Tarnów–Melsztyn[12].

Ilość wycieczek organizowanych przez szkoły w dużej mierze uzależniona była od możliwości finansowych społeczności rodzicielskich. Mimo materialnego niedo-

[9] Tamże.

[10] Historia szkolna – szkoła powszechna w Gromniku, s. 24; Kronika szkoły ludowej jednoklasowej w Zabłędzy.

[11] Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły powszechnej w Jodłówce Tuchowskiej.

[12] Księga protokołów szkoły powszechnej w Golance.

statku były one jednak organizowane i spełniały szczególnie zadania dydaktyczno-wychowawcze, w tym w zakresie wychowania narodowego i państwowego.

W okresie międzywojennym w szkołach powszechnych powiatu tarnowskiego istniało wiele organizacji uczniowskich. Pełniły one bardzo ważną rolę w kształtowaniu postaw obywatelskich uczniów. Działalność ich była także ściśle związana z problematyką pracy ideowo-wychowawczej szkoły, którą dokładnie precyzowały programy nauczania. Cele i zadania organizacji uczniowskich wynikały z ogólnych założeń programu wychowania, który został nakreślony w ustawie i statucie publicznych szkół powszechnych. Organizacje uczniowskie były jednym z elementów procesu wychowania, który winien uwzględniać koordynację wszystkich poczynań wychowawczych na terenie placówki. Zaczęły one powstawać w szkołach zaraz po odzyskaniu niepodległości. Zdecydowana ich większość została jednak powołana z początkiem lat trzydziestych XX wieku, bowiem nowa ustawa o systemie oświaty bardzo wyraźnie kładła nacisk na wychowanie, szczególnie państwowe. Podkreślił to minister Janusz Jędrzejewicz w swoim przemówieniu sejmowym w dniu 20 stycznia 1931 roku, mówiąc, że jednym z ważniejszych celów wychowania jest „przygotowanie młodzieży do pracy państwowo-obywatelskiej na każdym odcinku" („Głos Nauczycielski", 1932, s. 344), a w ramach swojej działalności wychowawczej „szkoła powinna z jednej strony rozwinąć instynkty i uczucia społeczne dzieci i młodzieży drogą wszelkiego rodzaju organizacji samorządowych, wspólnych zabaw i związków pracy, z drugiej zaś strony powinna pobudzić ich rozwój w kierunku zainteresowań najgłębszych oraz w kierunku ich przyszłego zawodu rozumianego jak najszerzej, w znaczeniu pracy twórczej w służbie idei społecznej i humanistycznej" (Spasowski, 1972, s. 147).

Inspiratorami tworzenia i powstawania organizacji uczniowskich na terenie szkół byli z reguły nauczyciele i kierownicy. Część organizacji była także powoływana z inspiracji władz oświatowych, szczególnie Rady Szkolnej Powiatowej. Wychowaniem narodowym i państwowym zajmowało się przede wszystkim harcerstwo. W szkole im. Marii Konopnickiej harcerstwo było liczną organizacją. Członkowie drużyn harcerskich dbali o groby powstańców i legionistów, opiekowali się pomnikiem generała Józefa Bema i grobem Nieznanego Żołnierza. Liczną i aktywną organizacją była też Liga Obrony Przeciwlotniczej i Przeciwgazowej (LOPiP).

Organizacje uczniowskie działały również w szkołach wiejskich. Były one jednak mniej liczne, gdyż warunki funkcjonowania szkolnictwa wiejskiego były znacznie trudniejsze. W szkole w Tuchowie w roku szkolnym 1937/1938 istniały takie organizacje, jak: PCK, LOPiP, Liga Morska i Kolonialna, Krucjata Eucharystyczna, Stowarzyszenie Młodzieży Katolickiej (męskiej i żeńskiej), a na terenie szkoły powszechnej w Zalasowej – Legion Młodych, Strzelec i harcerstwo[13].

[13] Kronika parafii tuchowskiej, s. 63; Kronika szkoły publicznej powszechnej w Zalasowej.

Wycieczka uczniów III. Gimnazjum nad wodospadem Wisły.

Ź r ó d ł o: Sprawozdanie Państwowego Gimnazjum III im. A. Mickiewicza w Tarnowie za rok szkolny 1931/32, s. 6.

Wycieczka uczniów III. Gimnazjum w Góry Świętokrzyskie.
Przy schronisku na Łysicy.

Ź r ó d ł o: Sprawozdanie Państwowego Gimnazjum III im. A. Mickiewicza w Tarnowie za rok szkolny 1931/32, s. 16.

Kurs oświatowy z zakresu VII kl. szkoły powszechnej dla podoficerów 16 pp., prowadzony przez „Związek pracy dla Państwa" uczniów III. Gimnazjum w Tarnowie.

Źródło: Sprawozdanie Państwowego Gimnazjum III im. A. Mickiewicza w Tarnowie za rok szkolny 1931/32, s. 29.

Komendant Garnizonu, ppłk. dypl. Broniowski wręcza sztandar chorążemu Hufca szkolnego — w dniu 22 maja 1932.

Źródło: Sprawozdanie Państwowego Gimnazjum III im. A. Mickiewicza w Tarnowie za rok szkolny 1931/32, s. 32.

Pewne zadania z zakresu wychowania narodowego i państwowego wykonywały ponadto świetlice szkolne, które włączały się do współpracy z innymi organizacjami w przygotowywanie uroczystości szkolnych.

Wychowanie narodowe i państwowe realizowano w Tarnowie i powiecie tarnowskim nie tylko w szkołach powszechnych, ale także w średnich (gimnazjach). W Państwowym Gimnazjum III im. Adama Mickiewicza w Tarnowie w roku szkolnym 1931/1932 w zakresie wychowania nauczyciele wpajali uczniom przeświadczenie, że „interes i dobro Państwa to główna troska nie tylko tych, co są obywatelami Państwa, ale i tych, którzy nimi mają zostać" (Sprawozdanie, 1932, s. 27). Na sztandarze szkoły wręczonym jej 22 maja 1932 roku umieszczono napis „Dobro Ojczyzny najwyższym prawem" (tamże).

W gimnazjum III im. Adama Mickiewicza propagowaniem założeń wychowania narodowego i państwowego zajmowały się organizacje uczniowskie, między innymi Związek Młodzieży Pracy dla Państwa, hufiec szkolny ZHP, Czytelnia i Gmina Uczniowska. Cel działania tych organizacji zawarto w uzasadnieniu utworzenia w szkole Związku Młodzieży Pracy dla Państwa. Czytamy w nim: „zachęceni słowami Marszałka Józefa Piłsudskiego – idą czasy, których znamieniem będzie wyścig pracy, jak przedtem wyścig żelaza, jak przedtem był wyścig krwi – składamy Państwu ofiarną naszą pracę w darze i stajemy społem i karni do tego wyścigu, którego celem ostatecznym jest dobro i potęga Państwa. Stajemy do tej pracy – z ufnością, która cechowała Legiony Polskie – z wiarą w zwycięstwo" (tamże). Młodzież tych organizacji przygotowywała obchody rocznic narodowych nie tylko w szkole, ale także w terenie. W środowiskach wiejskich wygłaszała pogadanki i referaty z zakresu wychowania państwowego. Ściśle współpracowała w realizacji wychowania obronnego z 16. Pułkiem Piechoty, który stacjonował w Tarnowie. Dla podoficerów pułku organizowano kursy z zakresu siedmiu klas szkoły powszechnej (tamże, s. 30). Z kolei wojskowi organizowali dla młodzieży ćwiczenia strzeleckie oraz kursy z zakresu obrony przeciwlotniczej i gazowej. Do LOPiP należeli wszyscy uczniowie szkoły (390 osób) (tamże). Biblioteka szkolna prenumerowała czasopisma propagujące sport i tężyznę fizyczną, ze szczególnym uwzględnieniem sportów obronnych: „Młody Lotnik", „Morze", „Skrzydlata Polska", „Sport Wodny", „Sport Zimowy", „Strzelec", „Żeglarz Polski" czy „Żołnierz" (tamże, s. 36). Samorząd uczniowski organizował na terenie szkoły obchody rocznic ważnych w dziejach Polski: 11 listopada, 29 listopada, 21 stycznia (powstania narodowe), 1 lutego (imieniny prezydenta Ignacego Mościckiego), 3 maja, imieniny marszałka Józefa Piłsudskiego, rocznice powstań śląskich itp. Z ideą wychowania narodowego i państwowego ściśle powiązano wychowanie moralno-religijne.

Reasumując, należy stwierdzić, że praktycznie we wszystkich szkołach powszechnych w powiecie tarnowskim i powszechnych oraz średnich Tarnowa realizowano ideę wychowania narodowego i państwowego. Podejmowane działania uczyły dzieci i młodzież samorządności, szacunku dla dorobku polskiej kultury, poszanowania własnego kraju i polskiej państwowości oraz kształtowały postawy patriotyzmu.

Surowy egzamin z efektów wychowania młodzież zdawała w kilka lat później w tragicznym okresie niemieckiej i sowieckiej okupacji.

Najważniejszym elementem wychowania był jednak stosunek nauczycieli do uczniów, ich osobisty przykład postępowania oraz prezentowane wzorce i wartości. W księdze protokółów z posiedzeń rady pedagogicznej szkoły powszechnej w Siedliskach nauczyciele sami określili swoją rolę w procesie wychowania. Ich zdaniem: „Nauczyciel miał być żywym obrazem w oczach młodzieży prawdziwego człowieka i obywatela w pełnym tego słowa zrozumieniu”[14].

Bibliografia

Balicki Z. 1910. *Zasady wychowania narodowego*. „Szkoła”, nr 1.

Baranowski M. 1925. *Wychowanie powinno być narodowe, ale powinno zwalczać przywary narodowe*. „Szkoła”, nr 1.

Draus J., Terlecki R. 2005. *Historia wychowania*. T. 2: *Wiek XIX i XX*. Kraków: WAM; WSEP „Ignatianum”. ISBN 83-7318-634-4.

Gabryelski E. 1895. *O wychowaniu narodowem i o posłannictwie nauczycielstwa ludowego*. „Szkoła”, nr 23.

Gałęcki W. 1937. Najważniejsze zagadnienia wychowawcze w dzisiejszej szkole powszechnej. Dz. Urz. KOSK, 1937, nr 7, poz. 94.

„Głos Nauczycielski”, 1932, nr 20.

Janke I. 1930. *Cel ogólnoludzki i narodowy*. „Szkoła”, nr 1.

Juśko E. 2003. *Szkolnictwo powszechne w powiecie tarnowskim w latach 1981–1939*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL. ISBN 83-7306-123-1.

Juśko E. 2006. *Wpływ szkolnictwa ludowego autonomicznej Galicji na kształt polskiej szkoły powszechnej w latach 1918–1922*. Lublin: KUL. ISBN 83-7363-383-9.

Karbowiak A. 1912. *Polskie czasopisma pedagogiczne*. Warszawa: Skład Główny w Księgarni J. Lisowskiej.

Łabno J. 1979. *Szkoła podstawowa im. M. Konopnickiej w Tarnowie 1879–1979*. Tarnów.

Olejnik M. 2007. *Dzieje 16. Pułku Piechoty w II Rzeczypospolitej*. W: Juśko E. (red.). *16. Pułk Piechoty Ziemi Tarnowskiej. Historia – Tradycja – Pamięć*. Tarnów: Wyd. Diecezji Tarnowskiej „Biblos”. ISBN 978-83-733246-7-1.

Rzepka M. 1999. *100 lat szkoły im. ks. S. Konarskiego*. „Gość Niedzielny”, nr 41.

Spasowski W. 1972. *Wychowanie społeczne*. W: Ługowski B., Araszkiewicz F. (oprac.). *Postępowa myśl oświatowa w Polsce w latach 1918–1939*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wyd. PAN.

Sprawozdanie [1932] dyrekcji Państwowego Gimnazjum III im. A. Mickiewicza w Tarnowie za rok szkolny 1931/32. Tarnów.

Statut [1933] publicznych szkół powszechnych siedmioletnich. Załącznik do rozporządzenia Ministra WRiOP z dnia 21 listopada 1933 roku. Dz. Urz. MWRiOP, 1933, nr 14, poz. 194.

Winczura Ł. 2000. *Minął wiek. Z dziejów szkoły imienia Stanisława Konarskiego w Tarnowie*. Tarnów: Zakłady Graficzne „Drukarz”.

[14] Księga protokołów rady pedagogicznej w Siedliskach.

Źródła niepublikowane

Historia szkolna – szkoła powszechna w Gromniku. Archiwum szkoły.
Kronika parafii tuchowskiej. Archiwum parafii.
Kronika szkoły w Bistuszowej. Archiwum szkoły.
Kronika szkoły im. S. Konarskiego. Archiwum szkoły.
Kronika szkoły im. J. Słowackiego. Archiwum szkoły.
Kronika szkoły ludowej jednoklasowej w Zabłędzy. Archiwum szkoły.
Kronika szkoły publicznej powszechnej w Zalasowej. Archiwum szkoły.
Księga protokołów rady pedagogicznej w Siedliskach. Archiwum szkoły.
Księga protokołów szkoły powszechnej w Golance. Archiwum szkoły.
Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły powszechnej im. H. Sienkiewicza. Archiwum szkoły.
Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły im. T. Kościuszki. Archiwum szkoły.
Księga protokołów z konferencji grona nauczycielskiego w Tuchowie. Archiwum szkoły.
Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły powszechnej w Jodłówce Tuchowskiej. Archiwum szkoły.

National and state education in the schools of the city of Tarnów and the Tarnów District in the period of Second Republic of Poland

A b s t r a c t: During the period of Second Republic of Poland, there was a high emphasis on the matter of education. Except creating the scholar system, elimination of the phenomena of illiteracy, the essential element was building the sense of national identity depreciated in a large measure by occupants and formation of the civic awareness. The national and state education was to serve these purposes. Its ideas were introduced in schools of all types in Poland. The national education was also noticeable in the work of both schools of Tarnów and Tarnow District. The forms of implementation as well as the substantive content focused on the most important and glorious events in the history of Poland and people who participated in them. During the implementation, the actions concerning teaching children and young people of self-management, shaping the basics of patriotism, respect for the achievements of Polish culture, respect for their country and the Polish state were taken.

K e y w o r d s: Tarnów, Tarnów District, national education, public schools

PEDAGOGIKA